
THE RIGHT OF LABOUR IN THE CONTEXT OF ECONOMIC RIGHTS

Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD

Department of Public Law, Law Faculty

University of Ruse "Angel Kanchev"

E-mail: ekumanova@uni-ruse.bg

Galena Stefanova - PhD student

Department of Public Law, Law Faculty

University of Ruse "Angel Kanchev"

E-mail: gstefanova@uni-ruse.bg;

Abstract: *Economic rights include the right to work, to an adequate standard of living, to shelter, as well as the right to a pension if one reaches a certain age or is disabled. Economic rights reflect the fact that human dignity requires a certain minimum level of material security. One of the most important economic rights is the right to work for every person. Labour is exercised through human ability called labour power. Labour force or ability to work is the sum of physical and mental abilities available to an individual. But it is not labour power per se, but its application that matters for labour law.*

Keywords: *Economic rights, right of labour, labour power*

JEL Codes: *J20, J60, J80*

ВЪВЕДЕНИЕ

Икономическите права се основават на идеите за равенство и гарантиран достъп до основни социални и икономически стоки, услуги и възможности. В основата на правото като модел на обществените отношения стоят идеите за мярата на социално равенство, мярата на социалната справедливост и мярата на социалната свобода. Правото възниква като мяра на социално равенство като се съотнася по еднакъв начин с правните субекти и реалните факти и дава на първите равни възможности. Разпределянето на благата и правните позиции се извършва чрез отмерването им в съответствие със социалната справедливост, за да се постигне справедлив баланс между давано и получавано. Правото предоставя на правните субекти възможности за самоопределение и проява на свободна воля и се превръща в мяра на социална свобода, за да покаже едно специфично състояние на степента на обвързващата сила и важност на правната субстанция, като съизмеримост на противопоставени позиции по повод блага.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Теориите, които обосновават развитието на правата на гражданите имат универсален характер по отношение на придобиване на международно значение чрез тяхното признаване и гарантиране в националните законодателства и валидността им между отделните нации под формата на справедливо преразпределение на благата и ресурсите. Еволюцията на правата на гражданите се основава на идеята за разширяване на достъпа до правно значими блага. В съдържателно отношение се наблюдава триетапно развитие, при което се установяват три типа права – либерални права, политически права, социални права. Една интересна интерпретация на развитието на правата на човека е идеята за „сини“, „червени“ и „зелени“ права. Сините права са първото поколение, което се дължи на установяване на буржоазията, която се стреми към права и свободи за всеки, но ги схваща най-вече като защита от държавата. Но капитализмът ражда несвобода, срещу която работническата класа възразява с исканията си за икономически и социални права за дялово участие. Зелените права допълват сините и червените права и надскочат границите на отделните държави, защото допринасят за изграждане на взаимно доверие и солидарност.

Правото е мяра за свобода. „Нормативно-институционалният израз на свободата в случая са установените в правото субективни права и задължения.”¹ Правото урежда обществените отношения по повод на блага. Това са разнообразни явления от материален и идеален характер, чието вписване в правния мир им придава правна значимост. Правните блага се характеризира както със субстанционални, така и с юридически белези. Към първите спадат тяхната обществена значимост чрез възможността на удовлетворяване потребности на правните субекти. Към вторите се отнася тяхното признаване от позитивното право за обекти на субективни права, задължения и императиви във връзка с целите и задачите на правното регулиране.

2. Благата могат да се дефинират като емпирични дадености, по отношение на които правните субекти организират дейността си за задоволяване на своите потребности. Самата дума „благо” означава „добро”, което води до въпросите кое е добро, за кого е добро, как е добро. В индивидуален план благото е нещо добро за отделния индивид, чрез което той отговаря на своите нужди и потребности. Всеки човек има различни нужди и потребности, които се задоволяват чрез различни блага. В този смисъл не може да има изчерпателен списък на съществуващите блага, на тяхното количество и качество, но може да се посочи как се контролира и гарантира достъпът и ползването на благата – чрез нормите на различните нормативни регулативни социални системи – религия, традиция, нравственост, право.

Благата не са право, те са обект на отношенията на разпределение и обмен, които се регулират от правото. Съществуват определен кръг блага, които са екзистенциално нужни на всеки човек и чрез чието разпределение са постигнати социалната достатъчност на обществото. Тези материални, духовни и организационни блага са обект на правно регулиране. Тези блага се разпределят според принципа „на всекиму неговото”, като правото отмерва границите на позволената власт върху благо. Веднъж разпределени благата се превръщат в притежание на правните субекти, които ги използват в свой интерес. Те са съизмерими и могат да бъдат разменяни за съответен еквивалент, като същевременно са от значение за удовлетворяване на признати от правото интереси.

Благата притежават свойството полезност. Те носят полза, защото задоволяват определени потребности. Интересът е усвояването на полезността на благото. Когато се казва, че субективното право е признат интерес, това означава, че то е призната власт върху благо, която позволява да се усвоява неговата полезност.

Субективните права са едновременно правно признато средство за осигуряване на социални блага и възможност за избор на модел за правомерно поведение. Субективните права са юридическото измерение на признатата от позитивното право мяра за социална свобода. Свободата на волеизявление и поведение, гарантирана чрез субективното право е необходима както за автономията на субектите, така и за тяхното равностойно взаимодействие.”

3. В основата на всяка нормативна социална регулативна система е заложена една норма, която има значение на цел и която предполага всички останали норми на съответната регулативна система. Основната цел на всяка нормативна система е осигуряването на ред на човешкото съществуване, което се постига по различен начин и с различни средства. Така основната норма на религията е установяване и гарантиране на реда чрез спазването на божите заповеди. Основната норма на традицията е установяване и гарантиране на реда чрез спазването на заветите на предците. Основната норма на нравствеността е установяване и гарантиране на реда чрез спазването на правилата за добронамереността. Основната норма на правото е установяване и гарантиране на реда чрез спазването на правилата на юридическия дискурс.

Основният въпрос, който трябва да намери отговор, е защо се създава и гарантира по различен начин редът в обществените отношения. Очевидният отговор е за задоволяване на потребностите и интересите на хората и техните разнообразни общности и колективи. Следва обаче да отбележим, че тези теории не се занимават с начина на задоволяване на тези потребности и интереси, дори когато те са въздигнати в „законни потребности и интереси”.

¹ Бойчев, Г. Правова държава. С., 1993, с. 37.

Както вече отбелязахме, човек е биосоциално същество и единственият начин да постигне тази цел е чрез блага. Задоволяването на потребностите и интересите става чрез блага. Тъй като общуването е иманентно присъщо на хората те задоволяват своите потребности чрез общуване по повод блага. При религията благото, което се задоволява, е удовлетворение от спазването на заръките на Бог; при традицията – общуване по начин установен и завещан от предците, което създава усещането за трайност и сигурност на социалните отношения; при морала – общуването е по повод обмяна на добрини в най общ смисъл. Единствено правото регулира отношения на общуване по повод взаимен възмезден обмен на блага.

Икономическите права включват правото на труд, на адекватен стандарт на живот, на подслон, както и правото на пенсия, ако е навършена определена възраст или е инвалид. Икономическите права отразяват факта, че за човешкото достойнство е необходимо определено минимално ниво на материална сигурност, а също и факта, че липсата на достатъчно платена работа например или на жилище може да бъде психологически унижителна. Международната организация на труда приема редица конвенции, свързани със закрилата на различни категории труд.

Едно от най-важните икономически права е правото на труд на всеки човек. Трудът е основна форма на жизнена дейност на човека, процес на активно общуване между човека и природата. Трудът е основно условие за съществуване на човека - създават се необходимите материални и духовни блага. Всеки труд е дейност, свързана със създаване на потребителски стойности. Трудът е целесъобразна дейност - винаги е свързан с волята и разума на човека. Той е и мисловна дейност.

4. Домодерността и модерността представляват двете епохи в съществуването на човешката цивилизация. В епохата на домодерността човек е все още твърде зависим от условията на средата, за да я контролира. В ранно християнската епоха отношението към труда и стопанската дейност са нихилистични. След официализирането на християнството отношението към труда се променя. Августин Блажени изтъква, че физическият труд (земеделието) е почтен наравно с духовния. Тома Аквински също има позитивно отношение към труда. (Бекярова, Велев, Пипев, 2015).

С развитието на човешката цивилизация, на производствените отношения и на човешкия прогрес (*cogito ergo sum*) индивидите получават по-голяма възможност да задоволяват самостоятелно своите нужди, потребности и интереси чрез различни блага. Достъпът и ползването на благата се контролират и гарантират чрез нормите на различните нормативни регулативни социални системи – религия, традиция, нравственост, право. Модерността е насочена напред във времето, като етап на създаване на правила за поведение, които изразяват справедливото разпределение на достъпа до блага и са в основата на политикоправния ред.

В темпорален план епохата на модерността започва с новото осево време, което се отброява от епохата на Реформацията и представлява преходът от несвободен (кастов и съсловен) към свободен (буржоазен) тип държава. На преден план излиза човешката воля, която е отражение на осъзнатата необходимост от постигане на съвместни цели. Трудът се изразява в промяна на едни веществени форми в други, като целенасочеността на промяната се изразява върху идеална основа. От друга страна резултатите от труда създават материална основа за приемственост в човешката история.

В епохата на модерността са поставени нови въпроси свързани с труда като благо. Трудът съпътства човешкото общество от неговото възникване, но трудовите отношения се появяват в един по-късен етап от общественото развитие - периодът на капиталистическото обществено производство. Това е свързано с първоначално натрупване на капитали, когато работната сила се отдръпва от процеса на производство, за разлика от робовладелството. Политическа предпоставка за промяната е признаването на човека за личност, признаването на основните граждански и политически права на човека. Пазарните условия налагат съчетаване на предлагането на работната сила със средствата за производство от техните собственици.

5. Една от успешно решените задачи е институционализирането на правата на страните по трудови правоотношения във водещите индустриални държави в началото на XIX век. Например специални разпоредби по отношение на уязвими групи лица (в съвременен

смисъл) се създават по повод труда, полаган от деца. В Англия със закона от 2 юли 1819г. се забранява наемането на деца под 9 години във фабриките и се ограничава работния ден до 12 часа за децата до 16-годишна възраст. През 1833г. парламентът отново приема закон, забраняващ наемане на деца под 9-годишна възраст, деца на възраст от 9 до 13 г. могат да работят до 8 часа на ден. Нощният труд е забранен до 18-годишна възраст. Деветнадесети век във Франция е характерен с борбата срещу експлоатацията на детски труд. В тази епоха да се видят петгодишни работещи деца не е рядкост. През 1841 година е приет първия закон, забраняващ работата в завод на деца под осем години. През 1874 година, минималната възраст за работа в завод, мини и строежи е фиксирана на 12 години.

6. В България трудовото законодателство започва своето развитие непосредствено след Освобождението през 1878 г. Към настоящия момент в текста на Кодекса на труда не съществува определение на понятието „труд“, независимо от прецизната и подробна уредба на всички юридически дискурси и правни отношения, свързани с труда като благо. Използването на понятието „работна сила“ в текста на чл. 405а, според нас, не може да се счита като синоним на понятието „труд“, особено с оглед на систематичното място на тази разпоредба. След като трудът е изведен като основно конституционно благо (чл. 16 от Конституцията на Република България) е необходимо да се създаде допълнително и легална дефиниция на понятието „труд“ в Кодекса на труда като основен нормативен акт, който урежда трудовите правоотношения на българските граждани.

Трудът се осъществява посредством човешката способност, наречена **работна сила**. Работната сила или способността за труд е сборът от физически и умствени способности, с които разполага отделният човек. Но не работната сила сама по себе си, а нейното приложение има значение за трудовото право. Това е така, защото само тогава тя се свързва със средствата за производство, само тогава работникът или служителят влиза в отношения с други хора.

Функциите на трудовото право са основните насоки за въздействие на правото върху регулираните от него отношения. Съществуват две основни функции:

- Функция, свързана със закрилата на труда, закрепена в разпоредбата на чл.16 от Конституцията на Република България и разпоредбата на чл.1 ал. 3 от Кодекса на труда. Закрилата на труда включва осигуряването на справедливи и достойни условия на труд. Под справедливи условия се има предвид получаването на блага, съответни на предоставената работна сила, достойни са тези условия, които отчитат личната чест и достойнство на работника и служителя. Трудът се гарантира и защитава от закона. Закрилата на труда означава закрила на този, който е носител на работната сила и извършва трудовия процес. С встъпването си в трудово отношение, с което предоставя работна сила, носителят на работната сила е в икономическа и организационна зависимост от работодателя. Живата човешка сила винаги присъства в трудовото отношение. Затова е необходима закрила, поради по-голямата уязвимост на работника. Осигуряване свобода на труда означава встъпване и прекратяване на трудовото правоотношение в зависимост от волята на страните. Недопустими са принудителния труд и произволното прекратяване на трудовото правоотношение от работодателя. Тази функция осигурява- защита на работника и служителя като икономически и социално по-слаба страна по трудовото отношение. Могат да се установяват по-благоприятни стандарти в колективните и индивидуални трудови договори, но не и по-неблагоприятни. Всяко следващо равнище на регулиране може да осигурява по-високи, но не и по-неблагоприятни условия на работниците и служителите.

- Функция, свързана с производствените процеси се изразява в съдействие за развитие на производството, за зачитане интереса на работодателя, повишаване на професионалната квалификация. Двете функции съществуват заедно и са взаимно зависими - по-доброто и развито производство осигурява по-добра защита.

REFERENCES

1. Bekyarova K., Velev B., & Pipev I. 2015. History of Economic Theories. Sofia: Hermes Publishing House (*Оригинално заглавие: Бекарова К., Велев Б., & Пипев И. 2015. История на икономическите теории. София: Издателство „Хермес“*).

2. Boychev, G. 1993. Rule of Law. Sofia:Sofia University Press. (**Оригинално заглавие:** Бойчев, Г. 1993. Правова държава. София: УИ "Св. Климент Охридски").
3. Dachev, L. 2004. Law Discourse. Ruse: Svida Publishing House (**Оригинално заглавие:** Дачев, Л. 2004. Юридически дискурс. Русе: Издателство "Свида").
4. Dworkin, R. 2004. Taking Rights Seriously. <http://www.bloomsbury.com/>
5. Kant, I. 1993. Critique of Practical Reason. Sofia:Sofia University Press. (**Оригинално заглавие:** Кант, И. 1993. Критика на практическия разум. София: Издателство БАН).
6. Milkova, D. 2002 General Theory of Law. Sofia: Albatros Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Милкова, Д. 2002= Обща теория на правото. София: Издателство "Албатрос").
7. Mihailova, M. 2002 Theory of Law. Sofia: Feneya Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Михайлова, М. 2002 Теория на правото. София: Издателство "Феней").
8. Stoilov, Y. 2017. Legal Principles - Theory and Application. Sofia: Sibi Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Стоилов, Я. 2017. Правните принципи - теория и приложение. София: Издателство "Сиби").
9. Torbov, Ts. 1992. History and Theory of Law. Sofia: BAS Press. (**Оригинално заглавие:** Торбов, Ц. 1992. История и теория на правото. София: Издателство БАН).
10. Shopenhauer, A. 2008. The world as will and idea.. Sofia: Zaharii Stoyanov Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Шопенхауер, А. 2008. Светът като воля и представа. София: Издателство „Захарий Стоянов“).
11. Yotov, S. 2004. Equality and Egalitarianism. Sofia: AGATA-A Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Йотов, С. 2004. Равенство и егалитаризъм. София: Издателство "Агата-А").

The report signifies the results of the activities of project No. 2022-UF-01, financed by the Scientific Research Fund of the University of Ruse.